

**ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈՒԼ- ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԹՎԻ ՇԱՐ-
ԺԸ 1900-1970 թթ.**

1900-1970 թթ. դիտվել է Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության քվաքանակի կտրուկ աճ, ինչը պայմանավորված է ժողովրդագրական, սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական գործոններով: Նշված ժամանակահատվածում քաղաքի բնակչության էթնոժողովրդագրական իրավիճակը ներկայացնելու համար օգտվել ենք 1902, 1914, 1916 թթ. «Кавказский календарь»-ի, 1926, 1939, 1959 և 1970 թվականների համամիութենական մարդահամարների և ընթացիկ հաշվառումների տվյալներից: Քանի որ, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածը բավականին մեծ է, նպատակահարմար ենք գտել այն բաժանել երեք փուլերի՝ 1900-1926թթ, 1926-1959թթ, 1959-1970թթ.: Բաժանումը կատարել ենք այն տրամաբանությամբ, որ պատմականորեն սրանք էսպես տարբեր ժամանակային փուլեր են և ընդգրկում են համամիութենական մարդահամարների միջև ընկած տարիները:

1902թ. Ալեքսանդրապոլում ուներ 33897բնակիչ, որից 17366-ը՝ արական սեռի, իսկ 16531-ը՝ իգական¹, և այդ թիվը 4966 մարդով գերազանցել է նահանգի կենտրոն Երևանի բնակչության թվին:² Ալեքսանդրապոլում՝ 1896-1914թթ. բնակչության միջին տարեկան հավելանքը կազմել է 5.5%, ինչը բավականին բարձր ցուցանիշ է: Առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրեին Ալեքսանդրապոլում բնակվել է համաճում գավառի բնակչության 22,6%, այսինքն՝ Երևանի նահանգի բնակչության՝ 5,1%-ը³:

Աղյուսակ 1-ից երևում է, որ 1897-1970թթ. Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության թիվն ավելացել է 134350 մարդով կամ աճել է 5.4 անգամ: Դա բացատրվում է ոչ միայն բնական աճի բարձր տեմպերով, այլև 1914-1918թթ.՝ Արևմտյան Հայաստանից հայերի զանգվածային ներգաղթով, 1921-1937թթ. և 1946-1970թթ.՝ հայրենադարձության, գյուղական բնակավայրերից ու հանրապետության հարակից շրջաններից՝ հիմնականում Վրաստանից և Ադրբեջանից հայ բնակչության ներգաղթի հաշվին: 1926թ. մարդահամարի տվյալներով Լենինականն ուներ 42313 բնակիչ:⁴ 1926-ից մինչև 1939 թիվը քաղաքի բնակչությունը ավելացել է 25,4 հազարով, այսինքն աճել է 1.6 անգամ: Այդ տարիներին 1000 մարդու հաշվով բնակչության տարեկան միջին աճը կազմել է մոտ 32.0 պրոմիլե: 1959թ. անցկացված համամիութենական մարդահամարի տվյալներով Լենինականն ուներ 108440 բնակիչ⁵, մոտ 66 հազարով ավելի 1926թ.-ին և 40,7 հազարով՝ 1939թ.-ին ունեցած բնակչության քվաքանակից: 1939-1959թթ. Լենինականում յուրաքանչյուր 1000 մարդու հաշվով բնակչության տարեկան միջին աճը կազմել է 22.0 պրոմիլե, ինչը համեմատած 1926-1939թթ. հետ՝ համեմատաբար ցածր ցուցանիշ է: 1959-ից մինչև 1970 թիվը Լենինականի բնակչությունը 108,4 հազարից հասել է 164,9 հազարի, այսինքն ավելացել է 55.6 հազարով:

Աղյուսակ 1-ից երևում է նաև, որ 1914-1926թթ. Ալեքսանդրապոլ-Լենինականում դիտվել է բնակչության թվի կտրուկ նվազում, ինչի արդյունքում 1926 թվականին քաղաքի բնակչության թիվը 1914 թվականի համեմատությամբ նվազել է 9 հազարով: Դա բացատրվում է պատերազմական դրությամբ, երբ հազարավոր ալեքսանդրապոլցիներ զոհվեցին կամ սպանվեցին, շատերն էլ գաղթեցին Հյուսիսային Կովկաս և այլուր: Խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո ամբողջ հանրապետությունում այդ թվում՝ նաև Լենինականում դիտվում է բնակչության թվի կայուն ավելացում՝ բնական աճի և ներգաղթերի հաշվին: 1930 թ.-ին Լենինականն ուներ մոտավորապես այնքան բնակիչ,

¹ Կ. Կ ո զ մ յ ա ն, Լենինական, Եր., 1957, էջ 102:

² Բանբեր Երևանի արխիվների 1(80), Եր., 1988, էջ 94:

³ Պ. Ա բ ե լ յ ա ն, Հայաստանի բնակչությունը նախախորհրդային և խորհրդային շրջաններում, Եր., 1931, էջ 37:

⁴ Մ. Ս ո լ կ և ի չ, ԽՍՀՄ բնակչությունը, Եր., 1940, էջ 38:

⁵ «ИВПН», М. 1960, стр. 33.

որքան 1915-ին: Այսինքն՝ 15 տարիներ պետք եղան, որպեսզի վերականգնվեր բնակչության նախապատերազմյան թիվը:

Աղ. 1 Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության թվի շարժը 1897-1970թթ.*

Տարեթվեր	բնակչ. թիվը (հազ. մարդ)	1897 %	1914 %	1926 %	1939 %	1959 %	1970 %
1897	30616	100					
1902	33879	109.6					
1914	51316	140.3	100				
1926	42313	127.6	82	100			
1930	52420	141.5	102	124			
1939	67729	154.8	132	160	100		
1959	108446	174.0	211	256	160	100	
1960	110889	362	216	262	164	102	
1966	129841	424	253	307	192	120	
1970	164966	539	321	390	244	152	100

Բնակչության թվի փոփոխության առաջնահերթ գործոններից է ծնելիությունը: Ծնելիության վիճակը 1926-1970թթ.

Աղ. 2 Լենինականի բնակչության ծնելիության ցուցանիշները 1926-1939թթ. (ըստ Գյումրու ԲԿԱԳ-ի արխիվի նյութերի)

Տարեթվեր	Ծնվածների թիվը	Տարբերությունը նախորդ տարվա համեմատությամբ	Բնակչության միջին թիվը (հազ.)	Ծնելիության գործակիցը (պրոմիլե)	Ամուսնու թյունների թիվը
1926	2018		42,3	47,7	-
1927	2061	+43	44,3	46,5	-
1928	2279	+218	46,5	49,0	-
1929	2323	+44	48,2	48,2	-
1930	2481	+158	51,3	48,3	505
1931	2520	+39	54,8	45,9	510
1932	2540	+20	57,6	44,0	488
1933	2077	- 463	59,4	34,9	349
1934	2244	+167	61,5	36,4	357
1935	2655	+411	62,6	42,4	300
1936	2484	- 171	62,8	39,5	401
1937	4001	+1517	63,9	62,6	339
1938	3033	- 968	65,1	46,5	465
1939	3060	+27	67,7	45,1	300

Աղյուսակ 2-ից երևում է, որ մինչև 1939թ. ծնունդների ամենաբարձր ցուցանիշը դիտվել 1937 թվականին՝ 4001 երեխա: 1926-1939 թթ. Լենինականում ծնելիության ամենաբարձր գործակիցը դիտվել է նույն 1937թվականին՝ 62.5 պրոմիլե, ամենացածրը՝ 1933 թվականին՝ 34.9 պրոմիլե: Ընդհանուր առմամբ նշված ժամանակահատվածում ծնելիության գործակիցի ցուցանիշներում կտրուկ տատանումներ չեն դիտվում:

1940-1959թթ. Լենինականի բնակչության ծնելիության աճի ցուցանիշների վրա բացասական ազդեցություն է ունեցել հիմնականում երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, իսկ դրական՝ ամուսնությունների թվի աճը, հայրենադարձությունը և գյուղական բնակավայրերից հիմնականում ամուսնական տարիքի բնակչության ներհոսքը և այլն: 1940-1959 թթ. Լենինականում ծնելիության գործակիցի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 1940 թվականին՝ 41.9 պրոմիլե, իսկ ամենացածրը 1944 թվին՝ 13.1 պրոմիլե (տե՛ս աղ. 3):

1941-1959թթ. ծնելիության գործակցի միջին ցուցանիշը կազմել է 33.7 պրոմիլե, ինչը 1926-1939 թթ. համեմատությամբ պակասել է 14.5 պրոմիլով: Պատերազմից հետո Լենինականում անընդհատ դիտվել է ծնունդների կայուն աճ:

Քաղաքում ծնունդների տատանումները պետք է բացատրել երկու հանգամանքով. մախ՝ ժողովրդագրական երևույթներով, օրինակ՝ ամուսնական տարիքի բնակչության թվաքանակի աճով, երկրորդ՝ բնակչության պարզ վերարտադրությամբ, այսինքն՝ կենսակերպի պահանջով ծնունդների կարգավորված ռեժիմին անցումով:

Աղ. 3 Լենինականի բնակչության ծնելիության և նրա գործակցի շարժընթացը

Տարեթիվը	Ծնվածների թիվը	Տարբ. մախտրդ տարվա համեմատությամբ	Բնակչ. թիվը (հազ. մարդ)	Ծնելիության գործակիցը (պրոմիլե)	Ամուսնությունների թիվը
1940	2964		69.2	42.9	301
1941	2771	- 193	71.4	38.8	411
1942	2883	+112	73.2	39.3	278
1943	1162	- 1721	70.6	16.5	162
1944	978	- 184	68.5	14.2	207
1945	1677	+699	70.2	23.8	472
1946	2062	+385	74.5	27.7	911
1947	2832	+770	75.8	37.4	1700
1948	2333	-499	77.5	30.1	1030
1949	2762	+429	80.9	34.1	1351
1950	2680	-82	83.4	32.1	1273
1951	3002	+322	86.7	34.6	1393
1952	3311	+309	88.6	37.4	1100
1953	3353	+42	91.5	36.6	1021
1954	3410	+57	94.2	36.2	1227
1955	3616	+206	97.8	36.9	1221
1956	3720	+104	101.9	36.5	1208
1957	3510	-210	104.8	33.5	1288
1958	3320	-190	106.6	31.1	1280
1959	3570	+250	108.4	32.9	1207

1940թ., 1000 մարդու հաշվով Լենինականում ծնելիության գործակիցը գերազանցել է հանրապետության համապատասխան ցուցանիշին, իսկ 1950 և 1955 թվականներին՝ զիջել:⁶ Աղյուսակ 3-ից երևում է, որ սկսած 1957 թվականից Լենինականում դիտվում է ծնունդների թվի նվազում: Դա կարելի է բացատրել ոչ միայն ժողովրդագրական իրավիճակով: 1956 թվականին ԽՍՀՄ-ում չեղյալ համարվեց 1936 թվականին ընդունված օրենքը արհեստական վիժումը արգելելու և այն քրեորեն պատժելի իրողություն համարելու մասին: Դա անմիջապես հանգեցրեց ողջ երկրում ծնունդների թվի կտրուկ նվազման՝ մոտ մեկ ու կես անգամ⁷:

1926-1959թթ., ինչպես ողջ հանրապետությունում, այնպես էլ Լենինականում, ծնունդների թվի աճի վրա ազդող գործոններ են եղել՝ աղջիկների վաղ ամուսնությունը, կրթական մակարդակը, ընտանեկան կենցաղը, տնտեսությունում կանանց զբաղվածության աստիճանը և այլն: Չունենալով համապատասխան վիճակագրական տվյալներ, մենք չենք կարող ներկայացնել այդ շրջանում Լենինականում ամուսնությունների

⁶ Խ. Ավետիսյան, Հայաստանի բնակչության և բնակավայրերի աշխարհագրություն, Եր., 1987, էջ 30:

⁷ Воспроизводство населения СССР, под ред. А. Витневского и А. Волкого, М., 1983, стр. 174

բաշխվածությունը ըստ տարիքային խմբերի: Սակայն գտնելով, որ այն չէր կարող էապես տարբերվել հանրապետությունում ամուսնությունների տարիքային բաշխման միջին ցուցանիշներից, ներկայացնում ենք այդ տարիների վերաբերյալ հանրապետական տվյալները՝ ըստ տարիների և տարիքային խմբերի ամուսնությունների բաշխվածության մասին (տե՛ս աղ. 4):

Աղ. 4 Հայկական ՄՍՀ-ում ամուսնացածների բաշխվածությունն ըստ տարիների և տարիքային խմբերի ⁸:

տարին	ամուսնությունների թիվը	տղամարդիկ (ըստ տարիքային խմբերի)						
		18 տարեկանից փոքր	18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	39-ից բարձր
1939	3332	4	93	1012	1473	359	153	238
1959	21775	71	363	7164	8807	2749	605	2016

տարին	ամուսնությունների թիվը	կանայք (ըստ տարիքային խմբերի)						
		18 տարեկանից փոքր	18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	39-ից բարձր
1939	3332	1171	752	708	366	133	64	138
1959	21775	944	3111	9687	4486	1609	626	1312

Աղյուսակ 4-ից երևում է, որ հանրապետությունում 1939 թվականին 3332 ամուսնացածներից 1171-ը կամ 38,1%-ը մինչև 18 տարեկան կանայք են, իսկ 1959 թվականին՝ 21775 ամուսնացածներից՝ 944-ը կամ 4,3 %-ը: Այսինքն նշված ժամանակահատվածում դիտվել է վաղ ամուսնությունների թվի կտրուկ նվազում:

1959-1970թթ. Հայաստանում արտադրողական ուժերի բուռն զարգացումը արմատապես փոխեց քաղաքային և գյուղական բնակչության կառուցվածքը: Կարճ ժամանակահատվածում քաղաքային բնակչության թվի սրնթաց աճն իր գործուն ազդեցությունն ունեցավ քաղաքներում ծնունդների աճի վրա: Լենինականի օրինակով նշենք, որ 1926-1936թթ. ծնվածների գումարային թիվը կազմել է 25.7 հազար, 1946-1956 թթ.՝ 33,1 հազար, իսկ 1960-1970թթ.՝ 37,1 հազար: Այսինքն 1960-1970 թթ. ծնունդների թիվը 1.4 անգամ ավելի է 1926-1936թթ. ծնունդների թվից և 1.1 անգամ՝ 1946-1956թթ. ծնունդների թվից: Սակայն նշենք, որ 1960-1970 թթ. ծնելիության գործակիցն իր մեծությամբ զիջել է 1926-1956 թթ. ծնելիության գործակիցին:

Աղյուսակով ներկայացնենք Լենինականի բնակչության ծնելիության շարժընթացը 1960-1970 թթ.: Աղյուսակ 5-ից երևում է, որ ծնունդների ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 1961 թ-ին՝ 4013, իսկ ամենացածրը՝ 1966-ին՝ 3151(տե՛ս աղ. 5): 1961-1970թթ.-ին ծնելիության գործակիցի մեծության նվազումը պայմանավորված չի եղել ամուսնությունների թվի կրճատմամբ, այլ ամուսնական զույգերի համեմատաբար քիչ երեխաներ ունենալու հանգամանքով: Բացի դրանից՝ նկատելիորեն փոխվել էր նաև կնոջ դերը լենինականցու ընտանիքում: Նա ավելի ակտիվորեն սկսեց ներգրավվել արտադրության մեջ և հասարակական կյանքի այլ ոլորտներում:

Ամփոփելով Լենինականում 1926-1970թթ. ծնելիության շարժընթացի մասին վերևում ասվածը՝ կարելի է նշել նրա հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Ծնունդների թվի աճին զուգընթաց՝ նշված ժամանակահատվածում անընդհատ նվազել է ծնելիության գործակիցը :
2. Վաղ տարիքում ամուսնությունների թիվը, ինչպես ողջ հանրապետության տարածքում, այնպես էլ Լենինականում, նվազել է բավականին նկատելի չափով :
3. Աստիճանաբար փոքրանում է ընտանիքի անդամների միջին մեծությունը՝ 5.7 մարդուց նվազելով մինչև 4.5-ի, դրան զուգահեռ՝ դիտվում է ընտանիքներ թվաքանակի ավելացում: Նկատվում է մեծ ընտանիքների տրոհում և անցում հիմնականում միջին և փոքր մեծության ընտանիքների կազմավորման:

⁸ Խ. Ավետիսյան, *նշվ. աշխ., էջ 72-73:*

Աղ. 5 Լենինականի բնակչության ծնելիության և նրա գործակցի շարժմից

Տարիները	Ծնվածների թիվը	Տարբերությունը նախորդ տարվա համեմատությամբ	Բնակչության թիվը (հազար մարդ)	Ծնելիության գործակիցը (պրոմիլե)	Ամուսնությունների թիվը
1960	3116		110.8	28.1	1224
1961	4013	+897	113.2	35.3	1186
1962	3833	-180	116.4	32.9	1211
1963	3540	-293	117.9	29.6	1135
1964	3475	-65	123.3	27.5	1090
1965	3223	-252	126.9	25.2	1455
1966	3151	-72	129.8	23.8	1478
1967	3059	-92	132.9	23.3	1324
1968	3228	+169	135.4	23.6	1390
1969	3259	+31	139.6	22.9	1282
1970	3214	-45	164.9	19.4	1240

Մահացությունը Լենինականում 1926-1970թթ. Մահացությունը բնակչության վերարտադրության գործընթացում երկրորդ կարևոր չափանիշն է: Մահացության գործակիցների բացակայության դեպքում բնակչության բնական աճի հավաստի տվյալներ հնարավոր չէ ստանալ:

Աղ. 6 Լենինականի բնակչության մահացության ցուցանիշները.

Տարեթիվ	Մահացածների թիվը	Տարբերությունը նախորդ տարիների համեմատությամբ	Բնակչության միջին թիվն այդ տարիներին (հազ.)	Մահացածության միջին գործակիցը (պրոմիլե)
1926-30	4492		46.5	19.3
1931-35	5977	+1485	59.1	20.2
1936-40	6285	+308	65.4	19.2
1941-45	5429	-856	70.7	15.3
1946-50	4557	-872	78.4	11.6
1951-55	4871	+314	91.7	10.6
1956-60	4872	+1	106.5	9.1
1961-65	4448	-424	119.5	7.4
1966-70	4702	+254	140.5	6.7

Ինչպես կարելի է եզրահանգել վերոբերյալ տվյալների հիման վրա՝ 1926-1970թթ. Լենինականում գրանցվել է մահացության թվի աննշան աճ, սակայն մահացության միջին գործակիցը նվազել է: Մահացության ամենաբարձր ցուցանիշը դիտվել է 1931-1935թթ., իսկ ամենացածրը՝ 1966-1970թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում: Լենինականի բնակչության մահացության գործակցի մեծությունը ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում գրեթե միշտ համընկել է միջին հանրապետական համապատասխան ցուցանիշի հետ և միայն 1939-1959թթ.-ի ընթացքում է մի փոքր տարբերվել հանրապետական միջինից՝ կազմելով Լենինականում 11.6 պրոմիլե, միջին հանրապետ-

տական 11,0 պրոմիլեի դիմաց:⁹ 1966-1970թթ. Լենինականում մահացությունների թվի աճը կարելի է բացատրել, ի թիվս այլ իրողությունների, նաև տարեցների թվաքանակի աճով: Իսկ քննվող ամբողջ ժամանակահատվածում մահացությունների աճը քաղաքում պայմանավորված է եղել արտաքին և ներքին բնույթի մի քանի հիմնական գործոններով: Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին զոհվեցին նաև հազարավոր այլքսանդրապոլիցիներ: Թուրք օկուպանտների ձեռքով 1920 թ. Ալեքսանդրապոլի գավառում սպանվեցին մոտ 30 հազար տղամարդ, 25 հազար կին ու երեխա, հարկադրական աշխատանքի քշվեց մոտ 15 հազար մարդ, սովից մահացավ 32 հազարը:¹⁰ Մեծաթիվ զոհեր եղան նաև 1926 թ. հոկտեմբերի 26-ի աղետալի երկրաշարժին: Հետագայում զոհվեցին նաև Հայրենական մեծ պատերազմին մասնակցած ութ հազար լենինականցիներից 4500-ը:¹¹ Մեր կարծիքով, ժողովրդագրական բնականոն զարգացման պայմաններում 1970 թվականին Լենինականը մոտավոր հաշվումներով կունենար մինչև 190 հազար բնակիչ:

Բնական աճը 1926-70 թթ. Ինչպես հայտնի է, բնական աճը բնակչության վերարտադրությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշներից է: 1926-1970թթ. Լենինականի բնակչության բնական աճին վերաբերող ցուցանիշները ներկայացնենք աղյուսակով.

Աղյուսակ 7

Տարեթվեր	Ծնվածների թիվը	մահացածների թիվը	բնական աճը	Բնական աճի միջին գործակից (պրոմիլե)	Բնակչության միջին թիվը (հազար մարդ)
1926-30	11162	4492	6670	28.5	46.2
1931-35	12136	7557	4579	15.9	59.1
1936-40	15542	6285	9257	28.1	65.4
1941-45	9471	5420	4051	11.3	70.7
1946-50	12669	4557	8112	22.9	78.4
1951-55	16692	3948	12744	27.7	91.7
1956-60	17236	4872	12364	23.2	106.5
1961-65	18084	4448	13636	22.7	119.8
1966-70	15911	4702	11209	15.9	140.5

Ինչպես տեսնում ենք՝ նշված ժամանակահատվածում Լենինականի բնակչության բնական աճի գործակիցներն ունեցել են հաստատուն նվազման միտում: Եթե քաղաքի բնակչության բնական աճի շարժընթացը դիտարկենք՝ ելնելով 1926-1930 թթ. և 1966-1970 թթ. տվյալներից, կստանանք հետևյալ պատկերը. 1926-1930 թթ. բնական աճի թիվը կազմել է 6670 մարդ՝ միջին տարեկան ցուցանիշը՝ 1660 մարդ, 1966-1970թթ.՝ 11209 մարդ՝ միջին տարեկան ցուցանիշը՝ 2802 մարդ: Բնական աճի գործակիցը նշված ժամանակահատվածներում կազմել է համապատասխանաբար 28,5 և 15,9 պրոմիլե, այլ կերպ ասած՝ 1926-1970 թթ. բնակչության բնական աճի գործակիցը նվազել է ավելի քան 1,8 անգամ:

Բնակչության թվի փոփոխության գործընթացներում կարևոր չափանիշներից մեկն էլ միգրացիան է, կամ բնակչության մեխանիկական շարժը: Բնակչության ժողովրդագրական պատկերը թերի կլիներ առանց մեխանիկական շարժի ցուցանիշների հաշվառման: Մեխանիկական շարժի թվային տվյալների բացակայության դեպքում

⁹ Խ. Ավետիսյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 30:

¹⁰ Գ. Ղարիբջյան, *Ալեքսանդրապոլի բոլշևիկյան կազմակերպությունը 1917-1920 թթ.*, Եր., 1953, էջ 15:

¹¹ Լենինական, *Ուղեցույց*, Եր., 1984, էջ 20:

բնակչության աճի ցուցանիշները հավաստի լինել չեն կարող: Բնակչության մեխանիկական շարժը ներկայացնում է եկածների և մեկնածների թվի հարաբերակցությունը:

1900-1970թթ. ընթացքում Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության միգրացիայի ինչպես ուղղվածությունը, այնպես էլ ինտենսիվությունը բազմիցս փոփոխվել են՝ կախված սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակների փոփոխության հետ:

1921 թվականի կեսերին Բաթում ժամանեց առաջին շոգենավը 3000 գաղթականով, որոնք հիմնականում տեղավորվեցին Ալեքսանդրապոլի, Բասարգեչարի (Վարդենիս) և Ղանարուի շրջաններում: 1925 թվականին Հունաստանից, Թուրքիայից, Միջագետքից գաղթած 5018 սփյուռքահայեր բնակություն հաստատեցին Երևանում, Լենինականում և Արագոյանում:¹² 1924թվականին Կոստանդնուպոլսից Լենինական գաղթած 205 ընտանիքներ (862 շունչ), որոնք հիմնականում արհեստավորներ էին:¹³ Շիրակի 1926-27թթ. գաղթականության հարցերի իրենց մանրագին քննության մեջ Լ. Վարդանյանը և Հ. Սարգսյանը արձանագրում են, որ 1926 թ. վերջերին Լենինականի յոթ գավառներում բնակություն են հաստատել 13.8 հազ գաղթական հայեր:¹⁴

Աղ. 8 Բնակչության մեխանիկական աճի ցուցանիշները Լենինականում 1960-1970թթ. (Տվյալները վերցվել են ՀՀ ԱՎԾ Շիրակի մարզային գործակալությունից)

Տարեթվեր	Եկածներ	Մեկնածներ	Միգրացիայի տեսակարարար կշիռը (տոկոս)	Բնակչության թիվը
1960	3583	4203	-0.5	110889
1961	3549	3136	0.3	113237
1962	3849	3195	0.5	116464
1963	3784	2719	0.9	117954
1964	3719	2704	0.8	123362
1965	3129	2486	0.5	126915
1966	3341	2485	0.6	129841
1967	3081	2482	0.4	132941
1968	3475	2585	0.6	135442
1969	3883	2587	0.9	139645
1970	3880	2560	0.7	164966

1930-ական թվականներին Լենինականի գավառում իրականացված գյուղատնտեսության տարածքային կազմակերպական փոփոխությունները հանգեցրին այն բանին, որ հարակից գյուղերի բազմաթիվ բնակիչներ բնակություն հաստատեցին Լենինականում, ինչը իր հետևից բերեց գյուղական բնակչության թվաքանակի զգալի նվազում¹⁵ և խթանեց քաղաքի բնակչության մեխանիկական աճին: Հայրենական պատերազմից հետո վերսկսված կանոնավոր ներգաղթը Խորհրդային Հայաստան և, մասնավորապես, Երևան և Լենինական քաղաքներ բերեց մեծաթիվ սփյուռքահայերի: Մկսած 1946 թվականից՝ հայրենադարձների համար Լենինականում սկսեցին կառուցվել լրացուցիչ բնակարաններ և ստեղծվեցին նոր աշխատատեղեր: 1946-1949թթ. Հայաստան տեղափոխված 20646 սփյուռքահայ ընտանիքների (89750 մարդ) մի զգալի մասը բնակություն հաստատեց Լենինականում: Հայրենադարձությունը շարունակվեց

¹² Հայ ժողովրդի պատմություն, հ. VII, Եր., 1967, էջ 551:
¹³ Հ. Մեյլիքյան, Հայրենիք - Սպյուռք ասոցիությունները և հայրենադարձությունը, Եր., 1985, էջ 96:
¹⁴ Լ. Վարդանյան, Հ. Սարգսյան, Շիրակի 1926-1927 թթ. գաղթականության որոշ հարցեր (ըստ Մտ. Լիսիցյանի արխիվային նյութերի), ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 2, Գյումրի, 1999, էջ 209:
¹⁵ Ա. Բոյաջյան, Լենինականի գավառի սոցիալ-տնտեսական տարածքային կազմակերպումը 1920-1940թթ., ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ.2, Գյումրի, 1999, էջ 222:

նաև 1960-1970 թվականներին՝ հիմնականում Եզիպտոսից, Սիրիայից, Լիբանանից և Իրանից: Շուրջ 1900 մարդ 1962-1967թթ. հաստատվեց Լենինականում:¹⁶

1926 թվականի միութենական մարդահամարի տվյալներով Լենինականն ուներ 42313 բնակիչ, իսկ 1939 թվականին՝ 67729: Այսինքն, նշված ժամանակահատվածում քաղաքի բնակչությունն ավելացել է ընդամենը 25416 մարդով, ընդ որում, միայն բնական աճը կազմել է 18922 մարդ, որը ավելացածների 74,4%-ն է, իսկ եկածները գերազանցել են մեկնածներին 6494 մարդով: Ինչպես տեսնում ենք, 1926-1939թթ. Լենինականի բնակչության աճի հիմնական աղբյուրը բնական աճն է: 1939-1959թթ. Լենինականի բնակչությունն ավելացավ ևս 40717 մարդով, որից 36575-ը կամ 89,9%-ը նրա բնական աճի, իսկ 4142-ը՝ մեխանիկական աճի հաշվին: 1960-1970 թթ. քաղաքի բնակչությունն ավելացավ ևս 56520 մարդով, որից 27125-ը կամ 47,9%-ը՝ բնական աճի հաշվին, իսկ 29395-ը՝ մեխանիկականի: Այսինքն՝ 1960-1970թթ. բնակչության մեխանիկական աճը գերազանցել է բնական աճի ցուցանիշին:

Այսպիսով, 1926, 1959 և 1970թթ. միութենական մարդահամարների տվյալներով քաղաքի բնակչության աճի շարժընթացը ունի հետևյալ պատկերը. 1926 թ. Լենինականի բնակչության թիվը 42,3 հազար էր, 1959թ.՝ 108,4 հազար և 1970թ.՝ 164,9 հազար: Ծնունդների և մահացությունների թիվը 1926թ. եղել է համապատասխանաբար 2018 և 849, որից հետևում է, որ բնական աճը կազմել է 1169 մարդ, 1959թ.-ին՝ համապատասխանաբար 3570 և 1053, և բնական աճը կազմել է 2517, 1970թ.-ին՝ 3214 և 1034, և բնական աճը կազմել է 2180 մարդ: Բնական աճի գործակիցը եղել է՝ 1926թ.-ին՝ 27,6, 1959թ.-ին՝ 23,2, 1970թ.-ին՝ 13,2 պրոմիլե, այլ խոսքով՝ 1926-1970թթ. ընթացքում բնակչության բնական աճի գործակիցը նվազել է ավելի քան 2-անգամ: Ծնելիության գործակիցի՝ 2,4 անգամ և մահացության գործակիցի՝ 2,8 անգամ նվազման պայմաններում 1926-1970թթ. Լենինականի բնակչությունն աճել է 3,9 անգամ:

ДИНАМИКА НАСЕЛЕНИЯ г. АЛЕКСАНДРАПОЛЯ-ЛЕНИНАКАНА С 1900 ПО 1970ГГ.

___ Резюме ___

___ А. Бояджян ___

С 1900 по 1970гг. в Александрополе-Ленинакане в численности населения замечено тенденции стабильного роста (кроме 1918-1920гг. и 1941-1945гг). Это объясняется демографической политикой государства, социально - экономическими, нетрадиционными и этнокультурными факторами. Для сравнения отметим, что в 1926г. коэффициенты естественного прироста составил 27,6 промиле, то 1959г. 23,2 и 1970г. 13,2 промиле. Иначе говоря, с 1926-1970гг. естественный прирост населения уменьшился более чем на 2 раза.

С 1926-1970гг. численность населения повысился в 3,9 раза, при том коэффициент рождаемости уменьшился в 2,4 раза, смертность в 2,8 раза.

¹⁶ Հ. Մե լի ք ու ե ք յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 265-279: